

The Effective Driving Forces on the Future of Academic Libraries in Iran: A Systematic Review

Farnoosh Reghabi¹, Abdolhossein Farajpahlou^{2*}, Nadjla Hariri³

1. PhD candidate in Knowledge and Information Science. Department of Literature, Humanities and Social Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Professor, Department of Knowledge and Information Science at Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran
3. Professor of Department of Communications and Knowledge Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article Info.

Received: 2020/12/12

Accepted: 2021/08/24

Abstract

Background and Objectives: In order to keep up with the current developments and face them effectively and to maintain their position in the current competitive conditions, academic libraries need a realistic picture of their future so that they can plan and make the right decision regarding the selection based on that. make the way to the future. Having such an image is usually possible through systematic studies about the future. Based on this, the present research aims to review the studies related to the future of libraries in Iran and the world and explain the gap in research, to study, review and summarize the driving forces proposed by researchers for the future of academic libraries.

Methodology: The present research was conducted using a systematic review method. For this purpose, related researches were extracted and reviewed in national and international databases and finally 29 works were analyzed.

Findings: From the review of researches, a list of 112 candidate driving forces affecting the future of university libraries in eight dimensions consisting of six political, economic, social, technological, legal and environmental dimensions (to examine the external environment) and two "structural and managerial" dimensions. and "the nature and services of the library" which are responsible for the internal environment were extracted. It was also found that the study of university libraries from the point of view of future research and the process of developing preferred scenarios in the future of these libraries is a research gap today.

Discussion: Managers and librarians of university libraries must prepare a strategic and forward-looking plan to protect their organization from environmental changes, developments resulting from new information and communication technologies, and effectively respond to the expectations of the knowledge-based society. The first step in this direction is to recognize and identify the driving and influencing forces on the future of university libraries and try to develop scenarios related to them. Therefore, future research can be a basis for effective orientation of university libraries towards the desired or preferred future.

Keywords: *Future studies; Academic libraries; Systematic review; Driving forces.*

*Corresponding author: Email: farajpahlou@gmail.com

How to Cite:

Reghabi, F., Farajpahlou, A., Hariri, N. (2022). The Effective Driving Forces on the Future of Academic Libraries in Iran: A Systematic Review. *Journal of Studies in Library and Information Science*, 14(2): 41-60.

پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران: مروری نظام مند

فرونوش رقابی^۱، عبدالحسین فرج پهلوی^{۲*}، نجلا حریری^۳

۱. دانشجوی دکترا/گروه تخصصی علوم ارتباطات و دانش شناسی، دانشکده ادبیات، علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، اهواز
۲. استاد گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز
۳. استاد گروه علوم ارتباطات و دانش شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۱

چکیده

هدف: کتابخانه های دانشگاهی جهت همگام شدن با تحولات روز و رویارویی مؤثر با آن ها و حفظ جایگاه و مانایی خود در شرایط رقابتی کنونی، نیاز به تصویری نزدیک به واقعیت از آینده خود دارند تا بر اساس آن بتوانند برنامه ریزی و تصمیم گیری درستی در خصوص انتخاب راه آینده به عمل آورند. داشتن چنین تصویری معمولاً از راه مطالعاتی نظام مند درباره ی آینده امکان پذیر می-باشد. بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا ضمن مرور مطالعات مرتبط به آینده ی کتابخانه ها در ایران و جهان و تبیین شکاف پژوهش، به مطالعه، مرور و تلخیص نیروهای پیشران پیشنهادی پژوهشگران برای آینده کتابخانه های دانشگاهی بپردازد.

روش شناسی: تحقیق حاضر با استفاده از روش مرور نظام مند انجام گرفته است. بدین منظور، پژوهش های مرتبط در پایگاه های اطلاعاتی ملی و بین المللی، استخراج و بررسی شدند و در نهایت ۲۹ اثر مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته ها: از مرور پژوهش ها، فهرست ۱۱۲ نیروی پیشران کاندید مؤثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی در هشت بُعد متشکل از شش بُعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری، قانونی و زیست محیطی (برای بررسی محیط خارجی) و دو بُعد «ساختاری و مدیریتی» و «ماهیت و خدمات کتابخانه» که ناظر بر محیط درونی هستند، استخراج گردید. همچنین مشخص شد که مطالعه کتابخانه های دانشگاهی از منظر آینده پژوهی و فرآیند تدوین سناریوهای ارجح در آینده این کتابخانه ها خلأ پژوهشی امروز است.

نتیجه گیری: مدیران و کتابداران کتابخانه های دانشگاهی ناگزیرند برای مانایی سازمان خود در مقابل تغییرات محیطی، تحولات حاصل از فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، و پاسخگویی مؤثر به انتظارات جامعه دانش بنیان، برنامه ای راهبردی و آینده نگر تدوین نمایند. اولین گام در این مسیر، تشخیص و شناسایی نیروهای پیشران و تأثیرگذار بر آینده کتابخانه های دانشگاهی و تلاش برای تدوین سناریوهای مرتبط با آنها است. بدین جهت آینده پژوهی می تواند مبنایی برای جهت دهی مؤثر کتابخانه های دانشگاهی به سوی آینده مطلوب یا مرجح باشد.

کلیدواژه ها: آینده پژوهی، کتابخانه های دانشگاهی، مرور نظام مند، آینده

*نویسنده مسئول

ایمیل: farajpahlou@gmail.com

استناد به این مقاله:

رقابی، فنوش، فرج پهلوی، عبدالحسین، حریری، نجلا (۱۴۰۱). پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران: مروری نظام مند مطالعات کتابداری و علم اطلاعات، ۱۴ (۲): ۴۱-۶۰.

مقدمه و بیان مسئله

دانشگاه‌ها به عنوان نهادهای آموزشی و پژوهشی، از مهم‌ترین و مؤثرترین نهادها در پیشرفت و اعتلای دانش و فناوری محسوب می‌شوند. همانطور که حقیقی (۱۳۸۵) اظهار داشته است، یکی از نهادهای مهم هر دانشگاه که در راستای توانمندسازی علمی اساتید و دانشجویان فعالیت می‌نماید و در جهت حفظ و تقویت روحیه پژوهش در جامعه دانشگاهی نقش به‌سزایی را ایفا می‌نماید، کتابخانه آن دانشگاه است.

کتابخانه دانشگاهی کتابخانه یا سیستمی از کتابخانه‌ها است که به وسیله یک دانشگاه تأسیس، نگهداری و حمایت می‌شود تا نیازهای اطلاعاتی و مطالعاتی اساتید، دانشجویان و سایر اعضای دانشگاه را برآورده سازد و برنامه‌های خدماتی، پژوهشی و آموزشی آن‌ها را پشتیبانی کند (Yang & White, 2007). چندین دهه است که از دیدگاه صاحب‌نظران رشته کتابخانه‌های دانشگاهی جزئی مهم از نظام آموزشی و شریان‌های حیاتی کانون‌های آموزشی و پرورشی جوامع بوده و از جنبه‌های علمی و فرهنگی اهمیت ویژه‌ای دارند. کارکرد بهینه و بهره‌وری هر چه بیشتر این نهادها، دستیابی به هدف‌های علمی و فرهنگی جوامع را تسهیل می‌کند (حریری، ۱۳۸۱). مأموریت اصلی این کتابخانه‌ها، فراهم کردن امکان دسترسی به اطلاعات سازمان‌یافته برای توسعه دانش است. این امر نه تنها از دیدگاه سنتی مطرح بوده است، بلکه امروزه، همانطور که علی اکبری (۱۳۹۳) اظهار کرده است، با ظهور منابع الکترونیکی و گسترش آن‌ها در کتابخانه‌ها، تغییراتی را در انتظارات کاربران و عملکرد و نقش فراهم‌آوری در شکل‌گیری مجموعه‌ای روزآمد به وجود آورده است. در عصر توسعه فناوری، کتابخانه‌های دانشگاهی وظیفه دارند دسترسی سریع اعضای هیئت علمی، دانشجویان و کارکنان دانشگاه را به منابع الکترونیکی موردنیاز را فراهم سازند (علی اکبری، ۱۳۹۳، ص. ۴).

این کتابخانه‌ها طی دهه‌های گذشته تغییرات قابل توجهی کرده‌اند. با افزایش استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در تمام کارکردهای کتابخانه‌ها (از قبیل مجموعه‌سازی، سازماندهی و خدمات و اشاعه اطلاعات)، این عوامل از سویی به ابزار مهمی برای دسترسی به اطلاعات تبدیل شده‌اند، و از سوی دیگر به عنوان عنصری مهم در امر برنامه‌ریزی کتابخانه‌ها حضور یافته‌اند. شدت تغییرات، تعریف کتابخانه‌های امروزی و قلمرو فعالیت‌های آن‌ها را با هاله‌ای از ابهام مواجه ساخته و مدیران را در برنامه‌ریزی‌های خود به چالش کشیده است. مدیران کتابخانه‌های سنتی کمتر با تغییرات اساسی روبرو شده‌اند، زیرا کتابخانه‌های سنتی در مقایسه با کتابخانه‌های مدرن، دارای جامعه‌ای با بافت مشخص‌تر، نیازهای اطلاعاتی همگن‌تر، آهنگ رشد مجموعه‌سازی کندتر و تنوع مجموعه‌ای کمتر بوده است و معمولاً انتظار جامعه استفاده‌کننده آن‌ها، کوچکتر بوده‌اند. بدیهی است که این وضعیت، مدیران و کتابداران را کمتر به تکاپو و امیدارد زیرامدیران با درک شرایط و خواسته‌های مراجعان به آسانی برنامه‌ریزی مناسب را تدارک می‌بینند (سالاری، ۱۳۸۴). کتابخانه‌های دانشگاهی که در محیطی علمی و پژوهشی و متحول فعالیت می‌کنند، برای حفظ مزیت رقابتی و ماندگاری خود در اجتماع، نیازمند بالا بردن سطح خلاقیت خود، خلق استراتژی‌های نوآورانه و حرکت تدریجی از رویکرد سلسله‌مراتب سنتی به سوی ساختاری منطبق با الزامات محیط‌های سازمانی جدید است که همچون ساختار ارگانیکی بستر ساز نوآوری و خلاقیت هستند.

پیشرفت و ظهور فناوری‌های جدید در قرن حاضر، کتابخانه‌های دانشگاهی را مجبور به بازبینی، توسعه و تحول برنامه‌ها و خدمات کرده است. در حالی که از دیدگاه سنتی، مأموریت اصلی کتابخانه‌های دانشگاهی همواره پشتیبانی از برنامه‌های درسی دانشگاه بوده است، اما با توجه به تغییرات فناوری و نیازها و انتظارات دانشجویان، این مأموریت با چالش‌ها و تغییرات بسیاری مواجه شده است (Bruce, 2013). منشأ تغییرات در کتابخانه‌های دانشگاهی متفاوت است. افزایش زمینه‌های مورد علاقه، تخصص‌ها و مهارت‌های اعضای هیات علمی و دانشجویان، کتابخانه را ملزم به پاسخ‌گویی به طیف متنوعی از نیازهای اطلاعاتی نموده است که خود می‌تواند عاملی برای تغییر فرایندهای گوناگون کاری کتابخانه محسوب شود. در نگاهی کلی‌تر، گاه این تغییرات به واسطه محرک‌های داخلی (مانند تغییرات ساختار سازمانی، تغییر در بودجه و امکانات، و تغییر در نیروی انسانی و در پست‌ها و مسئولیت‌ها) و گاه به واسطه محرک‌های خارجی (مانند رشد فناوری‌ها و تغییر انتظارات کاربران) ایجاد می‌شوند (فدایی و ناخدا، ۱۳۸۹). به توصیفی دیگر، تحولات جدید موجب آن شده تا در کتابخانه‌های دانشگاهی جهان،

مدیران و کتابدارانی که تغییرات را جدی می‌گیرند، در مورد افق‌های نیازهای نوین و آتی کاربران خود بیندیشند و چالش‌هایی را که در راه رسیدن به این اهداف در پیش رو دارند بررسی کرده و با پیش‌بینی تحولات آینده، برای تغییرات خدمات و فضای فیزیکی، دست به تدوین برنامه‌های جدی، به ویژه برنامه‌های راهبردی بزنند که تاثیرگذاری آن در تغییرات ساختاری این کتابخانه‌ها تجلی خواهد یافت. این ایده پردازی‌ها و پیش‌بینی‌ها با بهره‌گیری از دانش آینده‌پژوهی برای تصمیم‌گیری، می‌تواند در کنار واقعیات موجود دیدگاه مناسبی برای جایگاه و نقش کتابخانه‌های دانشگاهی ارائه دهد.

آینده‌پژوهی حوزه‌ای از دانش است که با استفاده از تکنیک‌ها و ابزارهای خود، در صدد افزایش اطلاعات در مورد آینده، شفاف‌سازی وضعیت آن و در نتیجه، کاهش عدم قطعیت و اطمینان نسبت به آینده است. مقوله سیاست‌گذاری، ارتباط تنگاتنگی با امر تصمیم‌گیری دارد. تصمیم‌گیری فرآیندی است که در طی آن، کنش‌ها و واکنش‌ها نسبت به اقدامات حال و آینده تعیین می‌گردد، لذا از مجموعه تصمیمات اتخاذ شده، سیاست‌ها و استراتژی‌های آینده تعیین می‌شود.

بر این اساس، پژوهش حاضر در صدد آن است که با مروری جامع بر پیشینه پژوهش‌های مرتبط و تبیین شکاف پژوهشی موجود، به مطالعه، مرور و تلخیص نیروهای برآید که به آنها نیروهای پیشران گفته می‌شود و از سوی پژوهشگران برای آینده کتابخانه‌های دانشگاهی پیشنهاد می‌شوند.

روش‌شناسی

این پژوهش به روش مرور نظام‌مند انجام شده است. گرانت و بوف معتقدند مرور نظام‌مند از بهترین گونه‌های مرور است که در پی جستجوی نظام‌مند پژوهش‌ها است برای ارزیابی و آمیختن دستاوردهای آنها که باید با پیروی از بنیادهای استاندارد و تعریف شده انجام شود.

در این پژوهش، به منظور اطمینان از روند صحیح انجام مرور نظام‌مند، از راهنمای ارائه شده توسط اکلی و شابرام (۲۰۱۰) در ۶ گام اجرایی استفاده شده است: شناسایی نیاز به مرور پژوهش‌ها، تدوین اهداف مرور نظام‌مند، جستجو در منابع، گزینش منابع مرور، استخراج اطلاعات آثار و تجزیه و تحلیل و ارائه یافته‌ها. بدین منظور جستجوی کلید واژه‌های «کتابخانه»، «کتابخانه‌های دانشگاهی»، «آینده‌پژوهی»، «آینده‌نگاری»، «آینده» و «سناریو» با ترکیب‌های مناسب در پایگاه گنج پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات بانک نشریات کشور، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، سیویلیکا و پایگاه مجلات تخصصی نور مرکز صورت گرفت. همچنین کلید واژه‌های «Future»، «Future studies»، «Academic library»، «Library»، «Scenario»، «Forecast» و «Foresight» در پایگاه‌های اطلاعاتی اسکوپوس^۸، وب‌آو ساینس^۹، پروکوئست^{۱۰}، اسپینس^{۱۱}، دایرکت^{۱۲}، مرالد^{۱۳}، گوگل اسکالر^{۱۴} ترکیب‌های مناسب مورد جستجو قرار گرفتند.

در پالایش اولیه ۱۳ مقاله به زبان فارسی و ۳۰ مقاله به زبان انگلیسی بدون محدودیت زمانی گزینش شدند. از این مجموعه، تمامی مطالعاتی که بیانگر دیدگاه‌های فردی و جمعی متخصصان در رابطه با تحلیل آینده کتابخانه‌ها به طور عام و کتابخانه‌های دانشگاهی به صورت خاص بودند انتخاب شدند. پژوهش‌هایی که از نظر محتوایی همپوشانی داشتند و یا از کیفیت علمی و محتوایی لازم برخوردار نبودند از مطالعه خارج، و در نهایت ۲۹ اثر برای مرور نظام‌مند برگزیده شدند.

-
- 1 Granth and Booth
 - 2 Okoli & Schabram
 - 3 www.ganj.irandoc.ac.ir
 - 4 www.magiran.com
 - 5 www.sid.ir
 - 6 www.civilica.com
 - 7 www.noormags.ir
 - 8 www.scopus.com
 - 9 www.webofscience.com
 - 10 www.proquest.com
 - 11 www.sciencedirect.com
 - 12 www.emerald.com
 - 13 www.scholar.google.com

یافته‌ها

در مسیر شناسایی نیروهای پیشران تأثیرگذار بر کتابخانه‌های دانشگاهی، مطالعه روندهای تأثیرگذار بر حال و آینده این حوزه، به‌عنوان یکی از منابع مهم شناسایی این نیروها به‌شمار می‌رود. این مطالعه نشان داد اگرچه تحقیقات گوناگونی در زمینه آینده پژوهی کتابخانه‌ها انجام شده است اما تعداد پژوهش‌های داخلی و خارجی پیرامون آینده پژوهی کتابخانه‌های دانشگاهی کماکان محدود است. در جداول ۱ و ۲، هدف، روش و نتایج برآمده از مطالعات انجام شده در داخل و خارج از ایران به صورت خلاصه ارائه شده است.

جدول ۱. مروری بر پژوهش‌های داخلی

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۱	سناریوهای آینده کتابخانه های عمومی ایران: پژوهشی مبتنی بر کارگاه های آینده پژوهی در میان کتابداران، مدیران و اعضای منتخب	ذوالفقارزاده و همکاران	۱۳۹۹	هدف از این پژوهش ترسیم آینده های ممکن پیش روی کتابخانه های عمومی ایران از نظر کتابداران، مدیران و اعضای منتخب بود. در این پژوهش، با تمرکز بر روش سناریونگاری و رویکرد شبکه جهانی کسب و کار در آن، روندهای محیطی موثر بر آینده کتابخانه های عمومی مورد دیدبانی قرار گرفت و سپس با استفاده از روش کارگاه های آینده و با رویکردی مبتنی بر اقدام پژوهی مشارکتی و بهره مندی از نظرات کتابداران و مدیران منتخب و نیز اعضای فعال منتخب کتابخانه ها (در پنج کارگاه) به ترسیم سناریوهای ممکن پیش روی آینده کتابخانه ها پرداخته شد. در هر کارگاه، گروه های پنج گانه بر اساس انتخاب دو عدم قطعیت کلیدی، در مجموع، به طراحی ۲۵ دسته سناریوی چهارگانه اقدام کردند. تیم پژوهش نیز از تجمع و پالایش ذهنیت گروه ها به چهار سناریو بر اساس تلاقی دو عدم قطعیت پربسامد دست یافت که عبارت بودند از: ۱) شیوه مالکیت/حکمرانی متمرکز یا نامتمرکز و ۲) نقش محوری کتاب یا تجربه کاربر. سناریوی تلفیقی اول، دانش رانی نام گرفت که کتابخانه ای تجربه گرا را در فضای حاکمیت دولتی توصیف می کرد. سناریوی تلفیقی دوم کتابداری بود که یک کتابخانه کتاب گرا را در فضای حاکمیت دولتی به تصویر می کشید. سناریوی تلفیقی سوم دانش یابی نام گرفت که یک کتابخانه تجربه گرا با حاکمیت خصوصی را توصیف می کرد. سناریوی تلفیقی چهارم با عنوان کتاب کاری مبین یک کتابخانه کتاب محور بود که در فضایی که بخش خصوصی حاکم بود به فعالیت می پرداخت.
۲	سناریوهایی برای آینده فهرست های کتابخانه ای ایرانی	حجازی و همکاران	۱۳۹۹	هدف از این پژوهش، تبیین وضعیت های احتمالی نیروهای پیشران راهبردی، تدوین سناریوهای ممکن و انتخاب سناریوهای مطلوب برای آینده فهرست های کتابخانه ای ایران بود. در این مقاله برای گردآوری داده ها از نظرات متخصصان و تحلیل متوازن تأثیر متقابل و سناریوپردازی استفاده شد و نرم افزار سناریو ویزارد برای تحلیل داده ها به کار گرفته شد. یافته های این پژوهش حاکی از تعیین چهار نیروی پیشران راهبردی از جمله: «کمیت و کیفیت فهرست های کتابخانه ای در محیط مجازی»، «اصلاح و روزآمدسازی ابزارها و استانداردها»، «کتابخانه بدون دیوار» و «تعامل متخصصان فهرست های کتابخانه ای با طراحان سیستم های کتابخانه ای» بود که با استفاده از آن ها ۱۲ وضعیت مطلوب، ایستا و بحرانی برای آینده فهرست های کتابخانه ای تعیین شد. در نهایت، ۵ سناریو شامل وضعیت مطلوب، ایستا، روندهای نامطلوب، در آستانه بحران و بحران با بالاترین سازگاری انتخاب و ویژگی های هر یک از آن ها بررسی شد. به دلیل تأثیر گذاری و تأثیرپذیری بالای چهار نیروی پیشران راهبردی بر یکدیگر، سناریوی وضعیت مطلوب و سناریوی وضعیت بحران با احتمال وقوع قوی شناسایی شدند.

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۳	شناسایی روندها و نیروهای پیشران موثر بر کتابخانه‌های دانشگاهی	الله بخش	۱۳۹۹	هدف این پژوهش شناسایی روندهای موثر بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی و نیز شناسایی پیشران‌های موثر بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی بود. در این پژوهش از رویکرد آینده‌پژوهی استفاده شده و از مرور نظام‌مند، پنل‌های خبرگی و فرایند دلفی برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. به علاوه برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو ابزار پنل‌های خبرگی و نرم افزار میک مک استفاده شد. همچنین از فرمول اعتبار داده‌ها برای سنجش اعتبار و میزان روایی داده‌ها استفاده شد. برای تعیین اتفاق نظر میان اعضای پانل از ضریب هماهنگی کندانال استفاده شد. نمونه مورد بررسی شامل ۲۰ نفر از رؤسای کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع کشور، استادان و خبرگان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی و استادان و خبرگان آینده‌پژوه بودند. با روش مطالعه کتابخانه‌ای، روندهای اصلی شناسایی شدند و یافته‌های پژوهش حاکی از تعیین پنج مولفه کلیدی و پیشران شامل: شهر هوشمند، همزیستی و همکاری، بومیان دیجیتال، حریم خصوصی و فناوری اطلاعات، در مجموع با بیشترین تأثیرپذیری و بیشترین تأثیرگذاری از نظر خبرگان بعد از دو دور روش دلفی بود.
۴	آینده‌پژوهی نظام‌های رده‌بندی منابع کتابخانه‌ای	ادبی فیروزجاه و چشمه سهرابی	۱۳۹۹	این مقاله به بررسی و پژوهش آینده نظام‌های رده‌بندی منابع کتابخانه‌ای پرداخت. در این مطالعه از روش تحلیلی-توصیفی و مرور منابع استفاده شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که رده‌بندی را بر مبنای زمینه‌هایی که در آن به کار گرفته شده و همچنین میزانی که مورد استفاده قرار گرفته است به صورت‌های مختلفی تعریف کرده‌اند. نویسندگان این پژوهش دریافته‌اند که پیشرفت طرح‌های رده‌بندی کتابخانه برای ترتیب قفسه‌ها و رده‌بندی الفبایی، زمینه‌ای نیست که در آن انتظار تغییر چشمگیری داشت. آن‌ها اذعان داشتند که پیشرفت‌هایی در زمینه استفاده از فناوری به منظور برزورسانی و توزیع این طرح‌ها صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به توسعه نظام‌های رده‌بندی متکی بر عصر دیجیتال اشاره کرد. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که نظام رده‌بندی با توجه به گسترش علوم و دانش و ظهور میان‌رشته‌ای‌ها، توسعه یافته و جایگاهی برای آن‌ها در نظر گرفته می‌شود. هم در مورد آینده‌پژوهی و هم نظام‌های رده‌بندی منابع کتابخانه‌ای، این مسئله به وجود می‌آید که در آینده، نظام‌های رده‌بندی منابع کتابخانه‌ای به‌طور سنتی درگیر چالش‌هایی خواهند شد که در عصر فناوری اطلاعات و دیجیتال شکل گرفته و خواهند گرفت و این نگاه به آینده باید وجود داشته باشد تا به بررسی چالش‌های موردنظر بپردازد.
۵	شناسایی نیروهای پیشران تأثیرگذار بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی	ترابیان و همکاران	۱۳۹۸	این مطالعه با هدف شناسایی نیروهای پیشران تأثیرگذار بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی ایران انجام گرفت. روش پژوهش این مقاله از نوع کاربردی، کتابخانه‌ای و پیمایشی بود. جامعه آماری این مطالعه را متخصصان و صاحب‌نظران حوزه کتابخانه‌های دانشگاهی با ویژگی‌هایی همانند داشتن تجربه کاری مرتبط و تخصص علم اطلاعات و دانش‌شناسی تشکیل می‌دادند. ۱۰۰ پرسشنامه برای واجدین شرایط ارسال و تحلیل نهایی روی پرسشنامه‌های بازگشتی انجام شد. به منظور شناسایی نیروهای پیشران تأثیرگذار بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی، ۹ نیروی پیشران کلی در قالب ۷۰ گویه شناسایی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از میان این نیروها، نیروهای پیشران «فناوری اطلاعات و ارتباطات»، «تسهيلات و امکانات» و «ابعاد اجتماعی» به عنوان مهم‌ترین نیروها شناخته شدند. همچنین گویه‌های «توجه به دانشجویان بین‌المللی (خارجی)» و «سرعت نفوذ اینترنت و کیفیت آن» در جایگاه نخست قرار گرفتند. براساس ضریب اهمیت، «سرعت نفوذ اینترنت و کیفیت آن» در جایگاه نخست قرار گرفت. این مطالعه، مبنایی برای شناسایی نیروهای پیشران کلیدی و تدوین سناریوهای پیش روی کتابخانه‌های دانشگاهی در ایران بود. مدیران

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران...

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۶	تدوین سناریوهای متصور برای آینده برنامه های پژوهشی دانشگاه ها و تأثیر آنها بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی	ناخدا و همکاران	۱۳۹۸	این تحقیق با هدف شناسایی عوامل کلیدی پژوهش، تهیه سناریوهای پژوهشی دانشگاه ها و تحلیل نقش این سناریوها بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی در افق ۱۴۱۳ انجام گرفت. این پژوهش با رویکرد آینده پژوهی و به روش سناریونویسی GBN انجام شد. برای شناسایی عوامل کلیدی پژوهش از روش نظرسنجی از متخصصان به شیوه مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شد. به علاوه، روش «تحلیل مضمونی» جهت شناسایی مضمون های موجود در داده های کیفی مصاحبه ها به کار گرفته شد. برای ارزیابی تأثیر سناریوهای پژوهش بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی، از مدیران کتابخانه های دانشگاهی به شکل مکتوب نظرسنجی شد. یافته های این پژوهش حاکی از شناسایی ۲۴ عامل کلیدی براساس نظر متخصصان حوزه پژوهش از طریق تحلیل مضمونی متون مصاحبه ها بود. «وضعیت همکاری علمی و پژوهشی بین المللی» و «رویکرد دولت به پژوهش» دو عامل شناسایی شده با بیشترین میزان اهمیت و عدم قطعیت جهت تدوین سناریوهای پژوهش بودند. در این مقاله چهار سناریو برای پژوهش دانشگاه ها ارائه شد که عبارت بودند از: ۱) رونق پژوهش ملی و بین المللی، سازوکار پژوهش باز در دانشگاه ها را بوجود خواهد آورد؛ ۲) عدم توجه به پژوهش ملی، زمینه های رونق پژوهش بین المللی را فراهم خواهد ساخت؛ ۳) حمایت از پژوهش ملی و ۴) رکود برنامه های پژوهشی ملی و بین المللی. نتایج نظرسنجی از مدیران کتابخانه های مرکزی دانشگاهی نشان داد که سناریوها و برنامه های راهبردی پژوهش بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی تأثیر مستقیم می گذارد.
۷	فضای مشترک اطلاعاتی: آینده کتابخانه های دانشگاهی	اسدی و مهدیقلی	۱۳۹۵	این مقاله درصدد بود تا در قالب مطالعه ای مروری به روش کتابخانه ای، مفهوم فضای مشترک اطلاعاتی را ضمن تبیین شرایط حاضر، تعریف مفهوم، ویژگی ها و الگوهای فضای مشترک اطلاعاتی، بیان چند نمونه عملی، پیشنهادهایی برای تبدیل فضای کتابخانه، به فضای مشترک اطلاعاتی و چالش های ایجاد و پیاده سازی آن بپردازد. یافته های این پژوهش نشان داد که کتابخانه های دانشگاهی در طی دهه های گذشته تغییرات قابل توجهی کرده و این تغییرات، مدیران را در امر برنامه ریزی و پیش بینی امور کتابخانه ها با مشکل و چالش مواجه ساخته است. همچنین، ظهور مفهوم فضای مشترک اطلاعاتی، مفهومی برای سازگاری با شرایط متغیر امروز کتابخانه های دانشگاهی است. در این پژوهش، فضای مشترک اطلاعاتی به عنوان درگاهی توصیف شد که از طریق آن دانشجویان و اعضای هیئت علمی به حجم وسیعی از منابع اطلاعاتی در جهان در یک مکان دسترسی می یابند، در محل کتابخانه منابع کمتری نگهداری می شود، دسترسی به خدمات فناوری و مرجع باهم ترکیب می شوند، بجای مالکیت اطلاعات تأکید بر دسترسی، مدیریت اطلاعات و هوشمندسازی خدمات است، مدیریت ارتباط با اعضا و استفاده کنندگان (خدمت محور) و یادگیری مشارکتی نقش محوری دارد.
۸	جستاری در رویکرد مطلوب آینده پژوهی فناوری اطلاعات در حوزه علم اطلاعات و دانش شناسی	عظیمی و همکاران	۱۳۹۵	هدف این مقاله ارائه راهکارهای مناسب برای آینده پژوهی در حوزه فناوری های اطلاعات مورد استفاده در کتابخانه های دانشگاهی بود تا با بهره گیری از راهکارهای ارائه شده بتوان به شکل مطلوب و موثرتری در حوزه مورد نظر مطالعات آینده پژوهی را هدایت و اجرا نمود. روش مورد استفاده در این پژوهش بررسی متون و مطالعات آینده پژوهی بود. یافته های این پژوهش نشان داد که رویکردها و روش های پوشش محیطی و تحلیل سوات به همراه بهره گیری از روش دلفی می تواند به طور اثربخش

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
				تری در این حوزه مورد استفاده قرار گیرد. همچنین به زعم نویسندگان این مقاله می توان از روش فناوری های کلیدی به شکل مطلوب و موثر بهره گرفت، اما مطلوب ترین و موثرترین روش که می تواند در فرایند جذب فناوری در کتابخانه ها و حوزه کتابداری و اطلاع رسانی استفاده کرد نقشه راه یا رهنگاشت فناوری اطلاعات است که در صورت ترکیب با روش های پوشش محیطی و تحلیل سوات ضریب اطمینان نتایج را به شکل موثری افزایش خواهد داد.
۹	بررسی روند راهبردی کتابخانه بر پایه آینده پژوهی فناوری اطلاعات به منظور ارائه چارچوب مفهومی مناسب	نقیبیان و همکاران	۱۳۹۴	این پژوهش با هدف واکاوی و بررسی فعالیت های کتابخانه آستان قدس رضوی براساس فناوری های نوین اطلاعاتی که امکان ایجاد در کتابخانه ها را داشتند، انجام گرفت. در این راستا ساختار فناوری اطلاعات مورد نیاز سازمان با توجه به زیر ساخت های موجود، مشخص شد و لزوم پیاده سازی آن با توجه به پیشرفت های فناوری مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش به در زمره مطالعات پیمایشی و از نوع کاربردی بود. جامعه پژوهش را کتابداران کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی تشکیل می دادند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه ای محقق ساخته براساس مطالعات صورت گرفته و مرور منابع موجود در زمینه فناوری های نوین کتابخانه ای بود. براساس نتایج به دست آمده، یافته ها نشان داد که ضرورت به کارگیری سیستم پیام کوتاه از طریق تلفن همراه در کتابخانه با از لزوم اجرای بیشتری نسبت به دیگر موارد برخوردار بوده و ضرورت به کارگیری ویدئوکست و پادکست از الزام اجرایی کم تری برخوردار بود. در نتیجه الگوی به کارگیری فناوری های ذکر شده در پژوهش بدست آمد تا بدین وسیله بتوان در معماری سازمانی کتابخانه های آستان قدس رضوی مورد استفاده قرار داد و آینده فناوری کتابخانه ها را به سمت مطلوب پیش راند.
۱۰	نقش آینده پژوهی در ایجاد و راه اندازی کتابخانه های دیجیتال و مجازی: یک مرور نظام مند	کیخا	۱۳۹۳	در این مقاله با استفاده از روش مروری و مبتنی بر متن ضمن معرفی کتابخانه های دیجیتال، کتابخانه های مجازی و آینده پژوهی در حوزه کتابداری به اهمیت و نقش تاثیر گذار آینده پژوهی در شکل گیری این نوع از کتابخانه ها پرداخته شد. نتایج این تحقیق که حاکی از گستردگی آینده پژوهی در عرصه های مختلف علوم بود بیانگر آن بود که بهره گیری از مباحث این علم به ویژه در حوزه فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی از جمله تهیه، پردازش، ذخیره، بازیابی و اشاعه اطلاعات شفاهی، تصویری، نوشتاری و رقمی توسط وسایل الکترونیکی چون رایانه و گوشی های همراه می تواند در تحقق شکل گیری کتابخانه های دیجیتال و مجازی در ایران در آینده ای نه چندان دور به ویژه در دانشگاه ها و مراکز علمی و تحقیقاتی نقش بسزایی ایفا کند. به علاوه، نویسندگان این مقاله اذعان داشتند که حوزه وسیع مباحث آینده پژوهی می تواند مبنای جهت دهی موثر کتابخانه ها به سوی آینده بوده و در کنار سایر عوامل در تحقق آرمان شکل گیری این نوع از کتابخانه ها موثر واقع شود.
۱۱	تدوین سناریوهای متصور برای آینده نهاد رسانه ای کتابخانه های عمومی ایران	غفاری قدیر و همکاران	۱۳۹۲	هدف از این تحقیق، تدوین سناریوهای متصور برای آینده کتابخانه های عمومی ایران بود. در این تحقیق، کتابخانه های عمومی با توجه به جایگاه و کارکردهایشان، به مثابه یک رسانه ارتباطی تبیین شدند. یافته های این پژوهش نشان داد که اساسی ترین عدم قطعیت ها در حوزه کتابخانه های عمومی، فضای فیزیکی در مقابل فضای مجازی، منابع فیزیکی در مقابل منابع مجازی، و محلی گرایی در مقابل جهانی گرایی به شمار می آمدند. البته از جهتی، منابع مجازی وابستگی ذاتی به فضای مکان مجازی داشتند لذا این دو عدم قطعیت تجمع و به عنوان یک محور مدنظر قرار گرفت و چهار سناریو بر مبنای دو عامل زیر شناسایی شد: الف) «فضا و منابع» که دو سر طیف آن «مجازی» و «فیزیکی» بود و ب) «جهت خدمات» که دو

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران...

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۱۲	نسل آینده کتابخانه ها، با تاکید بر هوشمندسازی خدمات	دیلمقانی و همکاران	۱۳۸۹	محققان در این مطالعه، به ارایه الگوی مناسب و راهکارهای عملی جهت طراحی و اجرای پروژه های کتابخانه های دیجیتال آینده با رویکرد ارایه خدمات هوشمند پرداختند. در این پژوهش از روش تحلیل محتوا برای جمع آوری، استخراج و تحلیل داده های مورد نیاز از متون و مقالات مرتبط با موضوع کتابداری و اطلاع رسانی و علوم رایانه ای استفاده شد. نتایج مطالعه، روند آتی کتابخانه های دیجیتال را با به کارگیری ابزارهای هوش مصنوعی و با تاکید بر خدمات نوین فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی به عنوان نسل جدید کتابخانه های دیجیتال تحت عنوان کتابخانه های هوشمند مطرح ساخت. از جمله ویژگی های اصلی این کتابخانه ها که منجر به سرعت و سهولت دستیابی کاربران و نیز رضایت بیشتر آنها می شد، مواردی چون ابرموتورهای هوشمند، تکنیک های دسته بندی، تحلیل روند، خوشه بندی داده ها، اکتشاف دانش، تحلیل پیوندها، امکان ایجاد کتابخانه های شخصی، پاسخگویی به سوالات، جستجوی آگاهانه و بررسی های آماری بودند.

جدول ۲. مروری بر پژوهش های خارجی

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۱	مهندسی مجدد کتابخانه ها در سناریوی همه گیر ویروس کرونا: مسائل، چالش ها و فرصت ها	Tunga	2021	این پژوهش درصدد بود تا درک بهتری از اقدامات مقتضی در هنگام بازگشایی کتابخانه ها و ارایه خدمات کتابخانه ای مورد نیاز در برهه زمانی پسا کرونا ارایه نماید. به زعم نویسندگان این پژوهش، کتابداران دانشگاهی می توانند با درک صحیح از همه گیری ویروس کرونا، در زمان بازگشایی کتابخانه و شرایط همه گیری مشابه در آینده، عملکرد مطلوبی ایفا کرده و تجربه بهتری را پس از همه گیری برای کاربران کتابخانه فراهم نمایند. آن ها اذعان داشتند که کارکنان کتابخانه و سایر ذینفعان نیز باید درک کلی از این بیماری همه گیر داشته باشند. به علاوه، کتابداران دانشگاهی باید کلیه پروتکل های ایمنی، سیاست ها، آخرین اطلاعات در خصوص همه گیری و شیوه های ضد عفونی را در کتابخانه مدیریت کنند.
۲	شناسایی نیروهای پیشران موثر بر آینده فهرست های کتابخانه های ایران بر اساس ویژگی های جامعه دانش	Hejazi et al.	2020	هف از این پژوهش شناسایی روندها و نیروهای پیشران موثر بر آینده فهرست های کتابخانه ای ایران بر اساس خصوصیات جامعه دانش بود. این پژوهش در قالب مطالعه ای کاربردی برای گردآوری داده ها از روش پیمایشی و تحقیق روی میزی استفاده نمود. در این راستا پتلی از خبرگان متشکل از ۲۰ نفر از کارشناسان حوزه فهرست های کتابخانه ای تشکیل شده و روش طوفان فکری پیاده سازی شد و سپس پرسشنامه محقق ساخته ای میان آنها توزیع گردید. یافته های این پژوهش نشان داد که فهرست های کتابخانه ای ایران بر اساس خصوصیات جامعه دانش با روندهای موثر بر فهرست های کتابخانه ای ارتباطی ندارند. به علاوه در این مطالعه، نیروهای پیشران در دو گروه داخلی (۴ مورد) و خارجی (۵ مورد) طبقه بندی شدند. در میان نیروهای پیشران خارجی، هوشمندسازی فهرست های کتابخانه ای با استفاده از فناوری های جدید به عنوان مهم ترین نیروی پیشران شناخته شد. در میان نیروهای پیشران داخلی نیز گرایش به بازنگری در ساختار فهرست کتابخانه ها، نقش کتابخانه به عنوان تسهیلگر دسترسی به منابع دانشی، اصلاح و بروزرسانی ابزارها و استانداردها و غنی سازی خدمات کتابخانه ای با

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
				استفاده از ابزارهایی چون جداول محتوا، خدمات جستجو و کشف، قابلیت های مرور و غیره به عنوان مهم ترین نیروهای پیشران شناخته شدند. نتایج این پژوهش نشان داد که با توجه به وضعیت نامطلوب تأثیر روندها بر فهرست کتابخانه های ایران، متخصصان و سیاست گذاران فهرست نویسی در ایران باید به ضرورت تغییر فهرست ها به دلیل تغییر در روندها و نیروهای پیشران توجه اکید داشته باشند.
۳	کتابخانه با لمس یک انگشت: تجزیه و تحلیل خدمات کتابخانه همراه در دانشگاه هند غربی، پردیس مونا	Duncan	2020	هدف از این پژوهش، ارزیابی وضعیت خدمات کتابخانه همراه برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی دانشجویان پردیس مونا در دانشگاه ایندیز غربی بود. همچنین این پژوهش مشخص کرد که خدمات همراه تا چه حد به دسترسی بیشتر دانشجویان به کتابخانه های مونا کمک می کند. برای گردآوری داده ها از نظرسنجی و تحلیل محتوا استفاده شد. در این مطالعه، روش تحلیل محتوای مقایسه ای برای برجسته کردن گام های برداشته شده در خدمات کتابخانه همراه در دانشگاه ها استفاده شد. یافته های این پژوهش نشان داد که کاربران موبایل و اینترنت در میان دانشجویان دانشگاه ها و کالج ها رو به افزایش بوده و آنها به شدت از این فناوری ها برای ارتقاء تحصیلی خود استفاده می کنند. همچنین کتابخانه های دانشگاهی نیز از در دسترس قرار دادن محتوا از طریق فناوری های همراه (مانند گوشی های همراه) به استفاده بیشتر از محتوا از سوی کاربران کمک کرده و سود و افری را برای خود به ارمغان خواهند آورد.
۴	تغییر در کتابخانه ها: جهت گیری هایی برای آینده	Hawkins	2019	در این پژوهش، دو نظرسنجی و یک فرآیند مطالعه برای اعضاء کتابخانه عمومی سیستم کتابخانه منطقه ای کانزاس تشریح شد. اطلاعات و مشاهدات نشان دادند که شرکت کنندگان این نظرسنجی هفت حوزه کلیدی را برای توسعه ارائه نمودند که شامل (۱) ارتباط کتابخانه با جامعه، (۲) دسترسی و خدمات، (۳) فناوری، (۴) کتاب خوان های الکترونیکی و مجموعه های دیجیتال، (۵) فضای فیزیکی، (۶) کارکنان و (۷) بودجه، می شد. در این پژوهش دو موضوع کلی هدف گذاری مجدد فضای فیزیکی موجود و افزایش رشد کتابخانه مجازی، شناسایی شد. به زعم نویسندگان این مقاله، کتابداران عمومی می توانند در زمینه تجارب خود و برنامه ریزی برای آینده، زمینه های تغییر را چارچوب بندی کنند.
۵	برنامه ریزی سناریو در کتابخانه های عمومی: بحث و بررسی	Finch & Ramirez	2018	در این مطالعه، کاربرد برنامه ریزی سناریو در کتابخانه های عمومی از طریق مجموعه مباحث پرسش و پاسخ مورد بررسی قرار گرفت. سپس تأثیر وقایع غیرمنتظره و روندهای ناخوشایند آینده کتابخانه ها به بحث گذارده شد، تمایز میان سناریو و پیش بینی توضیح داده شد و رویکردی کاربردی برای طراحی و برنامه ریزی سناریو در سطح کتابخانه های بومی پیشنهاد گردید. این مباحث که در مدرسه کسب و کار دانشگاه آکسفورد در آگوست ۲۰۱۸ انجام گرفت، به بررسی کاربرد برنامه ریزی سناریو در کتابخانه های عمومی پرداخت.
۶	فراتر از یک کتابخانه: کتابخانه های عمومی در شهر هوشمند	Leorke et al.	2018	این پژوهش نشان داد که تغییر و دگرگونی کتابخانه های عمومی معاصر را می توان در چارچوب چشم انداز شهری مبتنی بر فناوری شهر هوشمند به طور دقیق درک کرد. این مهم با بررسی توسعه های اخیر در کتابخانه های عمومی کشور استرالیا انجام گرفت. بدین صورت که یک کتابخانه جدید در قالب استراتژی های دیجیتالی و شهر هوشمند این کشور مطالعه شد. برای شناخت درهم تنیدگی این کتابخانه با چشم اندازهای دیجیتالی این شهر، بررسی های این مقاله تأثیرات غیریکتواخت که از مشخصه های اقتصاد دیجیتال است، را نشان داد. در این پژوهش مشخص شد که دستور کار مبتنی بر فناوری با محوریت حاکمیت نئولیبرالی، تنش های نهادی ایجاد کرده است. همچنین این

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران...

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
				<p>پژوهش به نقش کلیدی کتابخانه ها در زندگی عمومی پرداخته و متولیان امر را در خصوص نحوه خدمت رسانی کتابخانه ها یا توجه به نیازهای رقابتی و به سرعت در حال تغییر کنونی، به چالش کشیده است. نتایج این پژوهش نشان داد در حالی که کتابخانه ها مجبور به ایجاد تغییرات اساسی بودند، آن ها پاسخ های فعالانه ای را نیز به فناوری های جدید داده اند. تلاش برای کشف مجدد خود به عنوان «هاب»، «فضاهای سازنده» و «مراکز اجتماعی بومی» که فرصت مناسبی برای گردهمایی اجتماعی، یادگیری هدفمند و اشکال جدید تولید خلاق فراهم می آورد، راهبردهایی برای حفظ و گسترش اقدامات سنتی کتابخانه های عمومی محسوب می شوند. با این حال، این تحولات به حد کافی در ساختارهایی که کتابخانه ها از طریق آنها ارزیابی و تأمین مالی می شوند، تشخیص داده نمی شوند. لذا آن ها را در برابر برنامه های دولتی آینده آسیب پذیر می کند.</p>
۷	تعریف مجدد کتابخانه: طراحی مشترک برای آینده خود و شهرها	Miettinen	2018	<p>رویکرد طراحی مجدد به ما امکان بازتعریف کتابخانه ها را می دهد. مشارکت جامعه و کاربران، روش مهمی برای خلق خدمات بروز کتابخانه ای جهت پاسخگویی به آینده و سازگاری و انعطاف پذیری در قبال آن است. کتابخانه ای که کاربر پسند بوده و به خوبی طراحی شده باشد می تواند ویژگی های جامعه را منعکس کند. همکاری با شهروندان حول اهداف مشترک، گام مهمی در ایجاد جوامع و شهرهای ایمن تر، سالم تر، شادتر و متمول تر می باشد. در سال های اخیر تغییراتی در نگرش کتابخانه ها نسبت به همکاری با شهروندان شکل گرفته است. سابقا مشتری مداری به معنی در نظر گرفتن شهروندان (کاربران) در اهداف طراحی بود، اما امروزه خود کاربران کتابخانه در برنامه ریزی ها و تصمیم گیری ها مشارکت می کنند. مشارکت واقعی با کاربران تأثیر مستقیمی بر کتابخانه ها و خدمات آن ها خواهد داشت. طراحی مشترک در کتابخانه به معنی فرآیند اشتراک دانش و ارایه راه حل هایی با این باور است که همه افراد خلاق هستند و با در اختیار داشتن دانش و ابزار می توانند در فرآیند برنامه ریزی مشارکت داشته باشند.</p>
۸	پیش بینی نقش آینده کتابداران: مهارت ها، خدمات و منابع اطلاعاتی	Mwaniki	2018	<p>هدف از این پژوهش، مفهومی سازی آینده کتابخانه های دانشگاهی کشور کنیا در عصر نیازهای جدید کاربران، مهارت های جدید برای کارکنان و خدمات ارائه شده بود. به زعم نویسنده این مقاله، ادبیات پژوهش، تکامل فناوری های جدید و کاربردهای آن ها برای کارکنان، خدمات کتابخانه ای و نیازهای کاربران جدید را نشان می دهد. در این پژوهش، مباحث مطروحه با مفهومی سازی محصولات و خدمات کتابخانه ای در کتابخانه های دانشگاهی آینده احاطه شده و به مطالعات آتی پیرامون فرصت هایی برای کتابداران جهت پیشبرد نقش حرفه ای خود، پرداخته شد. این پژوهش، مقاله ای مفهومی و مبتنی بر ادبیات تحقیق بود که به طور فرضی به نقش آینده کتابداران حرفه ای، مجموعه ها، خدمات و تکامل فناوری در مسیر نیازهای کاربران جدید، می نگریست. یافته های این مقاله نشان داد که امروزه کتابخانه مبنایی را برای نقش کتابداران آینده، نیازهای در حال ظهور کاربران و تأثیر ارایه خدمات، خواهد بود. به علاوه، پیشرفت های فناوری نیز بر استقرار سیستم های کتابخانه ای و خدمات ارائه شده، تأثیر گذاشته است.</p>
۹	تجدید ساختار برای ارتباط: تغییر پارادایمی برای کتابخانه های دانشگاهی	Raju et al.	2018	<p>هدف از این پژوهش ارایه گزارشی در مورد توسعه ساختار قوی و منعطف برای کتابخانه های دانشگاهی بود که بتواند نیازهای در حال تغییر جامعه کاربران را برآورده ساخته و با اهداف عصر فناوری متناسب باشد. ساختار جدید باید قادر به ارائه خدمات جدید و نوآورانه در پاسخ به نیاز تغییر پارادایم در کتابداری دانشگاهی قرن بیست و یکم باشد.</p>

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
				در این مقاله از روش اکتشافی برای گردآوری بینش های جدید در مورد ساختارهای کتابخانه ای که برای قرن بیست و یکم بازسازی شده بودند، استفاده شد. این مطالعه اکتشافی، برای گردآوری بینش های جدید در مورد کتابداری کارکردی (وظیفه ای) نگارش یافت. علیرغم کاستی های روش اکتشافی، این روش، مناسب ترین رویکرد در نظر گرفته شد چراکه کتابخانه های دانشگاه کیپ تاون (به عنوان مطالعه موردی) در پی پاسخ های قطعی نبوده و نیازمند فرآیندی بودند که بتواند فرصت هایی را برای کشف احتمالات برای فرآیندهای بعدی فراهم نماید. یافته های این پژوهش حاکی از آن بود که حرکت از کتابداری موضوعی به کتابداری کارکردی، فرصت ساختاردهی مجدد را به کتابخانه ها داده است. کتابخانه هایی که ساختاردهی مجدد شده اند می توانند خدمات جدید و گسترده ای را برای پاسخ به نیازهای کتابخانه های دانشگاهی قرن بیست و یکم ارائه نمایند. نتایج این پژوهش نشان داد که توسعه نقش های آینده و مسئولیت های جدید متناسب با ساختار قوی و آینده محور، نقش کتابخانه را در آموزش و یادگیری و برنامه های پژوهشی یک موسسه آموزش عالی، تثبیت خواهد کرد.
۱۰	آینده کتابخانه های کشور لیتوانی: برنامه ریزی سناریو برای توسعه راهبردها	Manžuch	2017	هدف از این پژوهش تحلیل تغییرات، فرصت ها و چالش های کلیدی موثر بر توسعه کتابخانه های عمومی، تحقیقاتی و خاص کشور لیتوانی در سال ۲۰۲۳ بود. این پژوهش با رویکرد برنامه ریزی سناریو و بر اساس مفاد یک پروژه ملی در مقیاس بزرگ در که در خلال سال های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ تحت عنوان LiBiTOP انجام گرفته بود، پایه گذاری شد. یافته های این پژوهش نشان داد که شرایط دسترسی به اطلاعات و مشارکت کتابخانه ها در اجرای استراتژی های ملی، تأثیر بسزایی بر تقاضای آتی خدمات کتابخانه ای در کشور لیتوانی خواهند داشت. به علاوه، وجود مشکلاتی در دستیابی و استفاده از اطلاعات تجربه شده از سوی کاربران و حمایت دولتی از کتابخانه ها به عنوان فرصت های اصلی توسعه کتابخانه ها در آینده شناسایی شدند. از سوی دیگر، توقعات و انتظارات بالا از خدمات کتابخانه ای، سطح بالای رقابت در بخش اطلاعات و کاهش تخصیص منابع به کتابخانه ها به عنوان مهم ترین تهدیدهای توسعه کتابخانه ها در آینده شناسایی شدند. نتایج این پژوهش نشان داد که برنامه ریزی سناریو می تواند به کتابخانه ها در ارایه پاسخ های مناسب به فرصت ها و تهدیدها و نیز شناسایی اقدامات استراتژیک مقتضی تحت سناریوهای مختلف، کمک نماید.
۱۱	ترسیم نقش چند بعدی کتابداران آینده	Roy & Hallmark	2017	هدف از این مقاله درگیر کردن خوانندگان در تمرینی جهت مفهومی سازی مکان کتابخانه ها در آینده و نحوه آماده سازی کتابداران برای سناریوهای آتی بود. در این پژوهش ضمن معرفی یک تمرین تجسمی، از خوانندگان دعوت شد تا احتمال و مطلوبیت پنج سناریو را برای کتابخانه های آینده بررسی کنند. همچنین از خوانندگان درخواست شد که خودشان نیز سناریویی پیشنهاد دهند. سپس خوانندگان قادر بودند تا مهارت ها و استعدادها مورد نیاز کتابداران برای موفقیت در هریک از سناریوها را ارایه نمایند. این روش شامل تجسم، تأمل و خودارزیابی می شد. نویسندگان این مقاله، تمرین مذکور را با همکاری کتابداران عمومی، دانشگاهی و ویژه و نیز دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی کتابداری و علم اطلاع رسانی جهت آموزش ضمن خدمت، مورد آزمون قرار دادند. نتیجه نهایی این پژوهش شامل گفتگو، تعامل و اشتراک گذاری عمیق بود.
۱۲	از «کتابخانه به عنوان مکان» تا «کتابخانه به عنوان پلت فرم»:	Andrews et al.	2016	در این پژوهش مروری بر تجسم مجدد فضای یک کتابخانه با اندازه متوسط ارایه شد که به علوم اجتماعی یک دانشگاه تحقیقاتی بزرگ

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
	طراحی مجدد کتابخانه های دانشگاهی قرن ۲۱			کمک می کرد. در این پژوهش پروژه هایی معرفی شد که فضاهای فیزیکی و مجازی را از حوزه های از پیش برنامه ریزی شده و خدمات طراحی شده منطبق با نیاز کتابداران به یک سازه منعطف تبدیل کرده و پروژه ها و ایده های کاربران را ترکیب و تحقق آن ها را به نحو احسن تسهیل می ساخت. نویسندگان این پژوهش نشان دادند که با گذار کتابخانه ها از «کتابخانه به عنوان یک مکان» به «کتابخانه به عنوان یک پلتفرم»، کتابخانه ها به مکانی مرکزی برای کاربران تبدیل شده است تا با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و از یکدیگر بیاموزند و کارهای خود را ایجاد، نمایش و به بحث گذاشته و دانش جامعه را جذب و حفظ کنند.
۱۳	آینده کتابخانه های تحقیقاتی دانشگاه: استفاده از سناریوهای برای تصور سازمان های جدید	Cawthorne	2015	در این پژوهش، سناریوهای ارایه شد که می توانست به عنوان یک چشم انداز راهبردی برای توصیف آینده ای فراتر از وضعیت فعلی کتابخانه ها را تبیین کند، آینده ای که هم رؤسای کتابخانه ها را هدایت می کرد و هم نقشه ای برای تحول منابع انسانی و فناوری در کتابخانه های تحقیقاتی دانشگاهی تدوین می کرد. این سناریوها به مدیران کتابخانه ها فرصتی برای تصور نقش های جدید کتابداران و کارکنان ارائه داده و مسیرهای آتی که کتابخانه های تحقیقاتی می توانستند با تمرکز بر دیدگاه مدیران کتابخانه ها، مسئولان و مدیران منابع انسانی پیش بگیرند، مشخص نمایند. در این پژوهش چهار سناریو، نقش های بالقوه آتی کتابداران را معرفی کرده و ناپایداری مدل ارتباطات دانشگاهی فعلی و نیز عوامل غیرقطعی مرتبط با مسائل سیاسی، اجتماعی، فنی و جمعیت شناختی را که پردیس های دانشگاهی با آن ها مواجه بودند، برجسته ساختند. یافته های این پژوهش نشان داد که باتوجه به تغییرات و دگرگونی هایی که موسسات مواجه هستند، سناریوها به مدیران این امکان را می دهند که عدم قطعیت بیشتری را در هنگام تدوین و بیان چشم انداز در نظر بگیرند. این سناریوها پیش از فرآیند برنامه ریزی استراتژیک، امکان ارزیابی و نظارت بر دستاوردهای حاصله برای کتابخانه ها را مشخص می کردند.
۱۴	تخیل کتابخانه های نسل چهارم: طراحی مدلی برای کتابخانه های آینده	Noh	2015	هدف از این مقاله پیشنهاد مدل کتابخانه نسل ۴،۰ بر اساس مفاهیم مطروحه در ادبیات به عنوان آینده خدمات کتابخانه ای بود. برای این منظور نخست، پایگاه های اطلاعاتی مرجع مانند گوگل اسکالر، ابسکو، لیزا و غیره برای گردآوری ادبیات پیرامون فناوری وب ۴،۰ و کتابخانه نسل ۴،۰ مورد بررسی قرار گرفتند. دوم، مثال هایی از محیط های فناوری اطلاعات و نیز مقالات خبری مرتبط با فناوری اطلاعات با تمرکز بر مواردی که می توانستند بر کتابخانه ها تأثیر بگذارند به طور جامع جمع آوری و تحلیل شدند. سوم، مثال هایی از فناوری اطلاعات پیشرفته (در لبه علم) که در کتابخانه ها استفاده می شد، بررسی شدند. مثال های دیگری از فناوری های اطلاعات پیشرفته که هنوز در کتابخانه ها استفاده نمی شدند اما پیش بینی می شد در کتابخانه های بعدی به کار گرفته شوند نیز جمع آوری شد. چهارم، در این مقاله مدلی نیز برای خدمات کتابخانه نسل بعدی که توسط کتابخانه نسل چهارم فراهم می شد، توسعه یافت. یافته های این پژوهش نشان داد که دیدگاه پژوهشگران پیرامون فناوری وب ۴،۰ بسیار متفاوت بوده اما ویژگی های این فناوری که معمولاً توسط پژوهشگران پیشین ارایه شده بود شامل خواندن، نوشتن، اجرای همزمان، عوامل مبتنی بر هوش، تارنمای متصل، تارنمای موجود در همه جا، ارتباطات هوشمند و تارنمای مبتنی بر هوش، می شد. همچنین، در این مطالعه ویژگی های کتابخانه نسل چهارم تعیین شد که عبارت بودند از: هوش محور بودن، کلان داده ها، واقعیت افزوده، متن آگاه، نمایشگرهای پیشرفته و فضای بی نهایت

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده (نویسندگان)	سال انتشار	خلاصه پژوهش، هدف، روش و نتایج حاصله
۱۵	رهبری برای کتابخانه های آینده	O'Connor	2014	<p>خلافاً به علاوه در این پژوهش کلیدواژه هایی که به نوعی معرف کتابخانه های نسل ۴،۰ بودند عبارت بودند از: هوشمند، فضا ساز، فناوری متن آگاه، منبع باز، کلان داده ها، خدمات ابری، واقعیت افزوده، نمایشگر پیشرفته و کتابخانه نسل ۴،۰.</p> <p>هدف از این پژوهش بحث و اثبات تغییرات و تصمیمات پیش روی کتابداران در جهان کنونی در پس مدل های مختل کسب و کار برای کتابخانه ها بود. نویسنده این پژوهش اذعان داشت که حالت سنتی کارکرد کتابخانه ها برای حفظ ارتباط با کاربران، به طور چشمگیری در حال تغییر بوده است. هدف از این مقاله، بررسی سبک های رهبری آینده مورد نیاز کتابخانه های خاص بود. این پژوهش در قالب برنامه رهبری NextGen که در سراسر کشورهای هنگ کنگ، سنگاپور و شانگهای طراحی و اجرا شده بود، تدوین شد. همچنین در این مقاله به بیان تجربیات نویسنده در مسیر جستجوی سناریوهای جدید برای کتابخانه های خاص در کشور استرالیا نیز پرداخته شد. نتایج این پژوهش نشان داد که کتابداران نیازمند برنامه هایی چون NextGen هستند تا بتوانند روش های جدید رفتارهای مدیریتی را آزمون نمایند. همچنین لازم است که مدیران کتابخانه های دانشگاهی این برنامه های رهبری را به عنوان ابزاری اطمینان بخش در برنامه ریزی مطلوب جایگزین برقرار کنند.</p>
۱۶	برنامه ریزی سناریو برای آینده ای نامطمئن؟ مطالعه موردی سازماندهی مجدد تیم خدمات دانشگاهی در کتابخانه UWE	Maggs & Chelin	2013	<p>هدف از این مقاله ارایه مطالعه موردی در خصوص کاربردهای عملی تکنیک های برنامه ریزی سناریو برای تکمیل ساختاردهی مجدد تیم رابط دانشگاهی در کتابخانه دانشگاه غرب انگلستان در سال ۲۰۱۱ بود. در این پژوهش با استفاده از پرسشنامه، کاربرد برنامه ریزی سناریو به عنوان تکنیکی برای ترسیم آینده ای واقع بینانه برای این تیم در ارایه خدمات کتابخانه ای گسترده تر، ارزیابی شد. یافته های این پژوهش پس از بررسی هجده ماهه مطالعه موردی نشان داد که برخی امور قطعی چگونه می توانند متفاوت انجام شوند. به علاوه بازخورد دریافتی از کارکنان در مورد این فرآیند، نیاز به بررسی گسترده تر و جدی تر کارکنان را تأیید کرد. مقایسه سناریوها توانست به مدیران در ارزیابی و انتخاب مدل مناسب برنامه ریزی سناریو متناسب با نیاز سازمانی کمک کرده و در عین حال اهمیت مشاوره/گفتگوی موثر با کارکنان را تقویت بخشد.</p>
۱۷	آینده کتابخانه های الکترونیکی در دانشگاه ها	Kutluca & Yalman	۲۰۱۲	<p>در این تحقیق، مشخص نمودن ویژگی های رابط کاربری، تفاوت ها، سهولت استفاده و قابل درک بودن آن برای کاربران و تبیین مزایا و معایب سیستم در فرآیند طراحی کتابخانه های الکترونیکی مورد نظر بود. از دیدگاه این محققین، با افزایش کیفیت آموزشی در دانشگاه هایی که از کتابخانه الکترونیکی استفاده می کنند، خدمات بهتری به دانشجویان ارائه خواهد شد</p>

این پژوهش ها به ویژه مطالعات انجام شده در خارج از کشور، نشان دهنده این است که اهمیت بکارگیری فناوری های نوین ارتباطی و اطلاعاتی به عنوان یکی از مهمترین ضرورت های دسترسی به منابع اطلاعاتی در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی مورد تأکید قرار گرفته است. در این زمینه مقالات داخلی کمتری وجود دارد که مشخصاً به فناوری های نوین در کتابخانه ها پرداخته باشند. با مروری بر پژوهش های پیشین ملاحظه شد که بخشی از پژوهش ها صرفاً در قالب مطالعه نظری، تحولات آینده کتابخانه ها را از منظری خاص بررسی کرده و یا به مطالعه و آسیب شناسی فناوری خاصی در آینده کتابخانه ها پرداخته اند. گروهی دیگر از پژوهش ها پا را فراتر نهاده و تا مرحله شناسایی و معرفی نیروهای پیشران موثر بر آینده کتابخانه ها پرداخته

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران ...

اند. اما در این بررسی هیچ پژوهش داخلی یا خارجی که به طور خاص به مطالعه کتابخانه های دانشگاهی از منظر آینده پژوهی پرداخته و فرآیند برنامه ریزی سناریو را جهت تدوین سناریوهای ارجح در آینده کتابخانه های دانشگاهی پیاده سازی کرده باشد، یافت نشد. طیف محدودی از پژوهش ها نیز که این مهم را برای کتابخانه های عمومی پیاده سازی کرده اند کماکان در مسیر ارزیابی، بر روش های کیفی و قضاوت های ذهنی خبرگان بسنده نموده اند. این امر، نشان دهنده خلثی است که برای انجام پژوهشی آمیخته از رویکردهای کیفی و کمی در فرآیند برنامه ریزی سناریوها تحت شرایط عدم قطعیت وجود دارد. در مسیر شناسایی نیروهای پیشران تأثیرگذار بر کتابخانه های دانشگاهی، مطالعه روندهای تأثیرگذار بر حال و آینده این حوزه، به عنوان یکی از منابع مهم شناسایی این نیروها به شمار می رود. استفاده از نیروهای پیشران تأثیرگذار در محیط کتابخانه های دانشگاهی می تواند تصویر بهتری از آینده ترسیم کرده و وضعیت موجود را به چالش بکشد (ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸). در پژوهش حاضر، با انجام مطالعات کتابخانه ای جامع و نیز بررسی دقیق اسناد و گزارش های گوناگون، همانطور که در جدول ۳ نشان داده شده، فهرستی از نیروهای پیشران موثر بر آینده کتابخانه ها در هشت بُعد متشکل از شش بُعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری، قانونی و زیست محیطی (برای بررسی محیط خارجی) و دو بُعد «ساختاری و مدیریتی» و «ماهیت و خدمات کتابخانه» (برای بررسی محیط داخلی) احصاء گردید.

جدول ۳. فهرست نیروهای پیشران کاندید موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی

ابعاد	نیروهای پیشران	منابع
بُعد سیاسی	* وضعیت همکاری علمی و پژوهشی بین المللی * رویکرد دولت به پژوهش * شکل گیری نظام چندقطبی * محلی شدن خدمات حاکمیت * تحریم های موجود علیه ایران * نقش کتابخانه در ایجاد و توسعه تحصیلات تکمیلی * نظارت استصوابی بر مجموعه سازی * توجه به دانشجویان بین المللی * حمایت دولتی از کتابخانه ها * تغییر جو آموزش عالی	ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹؛ ناخدا و همکاران، ۱۳۹۸ Manžuch, 2017; Gwyer's, 2018
بُعد اقتصادی	* اقتصاد اشتراکی * نرخ تورم و رشد اقتصادی * امنیت سرمایه گذاری * اضافه کردن منابع آموزشی در سیستم مدیریت دوره های آموزشی، جهت کاهش هزینه تحصیل دانشجویان * استقلال مالی کتابخانه * اختصاص بودجه بر اساس سرانه دانشجو و استاد * اتخاذ رویکرد تخصیص بودجه بر اساس نتایج، خروجی ها و دستاوردها به جای تعداد ثبت نامی ها و ورودی ها * تهیه منابع اطلاعاتی مقرون به صرفه برای دانشجویان (با هدف کمک به کاهش هزینه های تحصیلی دانشجو) * اتخاذ رویکرد منابع آموزشی باز * تغییر شیوه پرداخت هزینه های دسترسی به پایگاه های اطلاعاتی * کاهش تخصیص منابع به کتابخانه ها * کاهش استخدام و بکارگماری * تمرکز بر هزینه های محتوای کمتر * افزایش دارایی های رقابتی * توسعه جریان های درآمدی	ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹ ACRL, 2018; ACRL, 2020; Manžuch, 2017; Cox, 2021; Vignesh, 2009
بُعد اجتماعی	* نشان های موفقیت اجتماعی * خلاقیت گرایی، تجربه محوری و تعامل گرایی در فعالیت های علمی و فکری * مقابله با شایعات و اخبار جعلی با استفاده از آموزش و ترویج سواد اطلاعاتی و سواد رسانه * تطبیق عادات کاربران با کتابخانه های الکترونیکی * شرکت در نظام همکاری بین کتابخانه های دانشگاهی * مشارکت کتابخانه ها در اجرای استراتژی های ملی * چالش های پشتیبانی از کاربران * ایجاد برابری با تمرکز بر دسترسی آزاد به منابع کتابخانه ای * مسئولیت های اجتماعی کتابخانه در اطلاع رسانی * تغییر در دیدگاه کتابداران و کاربران کتابخانه * افزایش استفاده از اینترنت و منابع دیجیتالی کتابخانه ها * گرایش جامعه به سوی وینارها، گفتمان ها و کارگاه های مجازی * مشارکت دهی کاربران کتابخانه در برنامه ریزی ها و تصمیم گیری ها	ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹ ACRL, 2018; ACRL, 2020; Manžuch, 2017; Cox, 2021; Feret & Marcinek, 1999; Tunga, 2021; Miettinen, 2018
بُعد فناوری	* دیجیتالی شدن محتوای دانشی * تقویت نقش واسطه گری دانش به جای مخزن دانش * تغییر نقش کتابداران به مشاور دانش * توسعه جنبه های مجازی کتابخانه * یکپارچه سازی فناوری با معماری * ایجاد فضای مشترک اطلاعاتی * استفاده از خدمات رایانش ابر * تمرکز زدایی و استفاده از خدمات فناوری های همراه * توسعه محیط های سنتی دسترسی به خدمات	ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ الله بخش، ۱۳۹۹؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹؛ اسماعیلی و علیپور

<p>حافظی، ۱۳۹۸؛ اسدی و مهدیقلی، ۱۳۹۵ Vignesh, 2009; Leorke et al., 2018; Cox, 2021; Yalman & Kutluca, 2012; Feret & Marcinek, 1999; Hejazi et al., 2020; Tunga, 2021; Joiner, 2018; Andrews et al., 2016; Noh, 2015</p>	<p>الکترونیک * وضعیت زیرساخت های فناوری اطلاعات و ارتباطات کتابخانه * سرعت نفوذ اینترنت و کیفیت آن * تولید محتوای الکترونیکی * ارجاع برخط به مراجع انتشار یافته از سوی کتابخانه * توسعه دانش متن و داده کاوی و توانایی استفاده از کلان داده ها * توسعه فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی و کاهش نقش واسطه ای کتابداران * توسعه و تناسب بخشی کتابخانه ها با شهروشمند با توجه به درهم تنیدگی کتابخانه ها با چشم اندازهای دیجیتالی این شهرها * دسترسی آسان و سریع به منابع بدون واسطه</p>	
<p>ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹ ACRL, 2018; ACRL, 2020</p>	<p>* حقوق و مالکیت فکری و معنوی * تحول در تعریف حریم خصوصی * حفظ محرمانگی داده ها در مراحل مختلف اشتراک گذاری و پردازش آن ها</p>	<p>بُعد قانونی (حقوقی)</p>
<p>ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹ Tunga, 2021</p>	<p>* مخاطرات زیست محیطی * نیاز به تاب آوری * دغدغه صیانت از محیط زیست * کمبود کاغذ * افزایش استفاده از انرژی های تجدیدپذیر * مدیریت صحیح اسناد کاغذی * استفاده از کاربری زمین برای مصارف کتابخانه ای * احداث فضاهای سازگار با محیط زیست و استفاده از انرژی پاک * مدیریت بازیافت کتاب های وچین شده * نشر الکترونیک * کاهش تحرک (جابجایی) و به تبع آن صرفه جویی در مصرف سوخت * محیط زیست بهتر و کاهش آلودگی های زیست محیطی</p>	<p>بُعد زیست محیطی</p>
<p>حجازی و همکاران، ۱۳۹۹؛ ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۹ ACRL, 2018; ACRL, 2020; Feret & Marcinek, 1999; Yoose & Knight, 2016; Hejazi et al., 2020; Tunga, 2021; O'Connor, 2014; Yalman & Kutluca, 2012; Raju et al., 2018</p>	<p>* اصلاح و بروزرسانی ابزارها و استانداردها * به اشتراک گذاری منابع و مهارت ها * گردش کار انجام پژوهش ها (شامل حمایت مالی، تدارک منابع و ابزارها، مدیریت داده ها، انتشار نتایج، تولید دانش و غیره) نیازسنجی آموزشی برای پیش بینی منابع آموزشی مورد نیاز دانشجویان * تدوین برنامه بازاریابی مدون و اقدام بر اساس آن * آموزش و بکارگیری شیوه های مدیریت پروژه و استفاده از ابزارهای مناسب در سازمان کتابخانه * ارتقاء جایگاه کتابداران به جایگاه شرکای پروژه به جای خدمتگذاران پروژه * روزآمد بودن دانش، مهارت و تخصص کارکنان کتابخانه * روش های راهبردی و ابتکاری در استخدام * ایجاد موقعیت های شغلی جدید * اولویت بندی عوامل سازمانی موثر در ارتقاء بهره وری کارکنان * اصلاح ساختار سازمانی کتابخانه با محوریت افزایش چابکی کتابخانه * استقرار سیستم ارزشیابی مناسب و کارآمد برای کارکنان * ایجاد انگیزه کاری در کارکنان * استقبال کارکنان از تغییر * رواج اخلاق خدمت رسانی در میان کارکنان * برخورداری کارکنان کتابخانه از تخصص های گوناگون جهت انجام طرح های پژوهشی * برقراری نسبت مناسب میان تعداد کارکنان و مراجعان * مدیریت دانش در برنامه ریزی کتابخانه * مشارکت کارکنان در مدیریت کتابخانه با استفاده از راهکارهای مدیریت مشارکتی</p>	<p>بُعد ساختاری و مدیریتی</p>
<p>حجازی و همکاران، ۱۳۹۹؛ ترابیان و همکاران، ۱۳۹۸ ACRL, 2018; ACRL, 2020; Manžuch, 2017; Vignesh, 2009; Hejazi et al., 2020; Yalman & Kutluca, 2012; Tunga, 2021</p>	<p>* کمیت و کیفیت فهرست های کتابخانه ای در محیط مجازی * کتابخانه بدون دیوار * الگوی مجموعه سازی تقاضامحور * استخراج اطلاعات با استفاده از جستجوی اینترنتی (دیجیتال) به جای مراجعه و خواندن کتب * تأمین منابع اطلاعاتی مورد نیاز گروه های آموزشی * مجموعه سازی استاندارد هر رشته به نسبت تعداد استاد و دانشجو * ایجاد فضایی برای تعامل استاد، دانشجو و کتابخانه * نقش آفرینی به عنوان یک رکن نظام آموزشی * مشارکت در یادگیری و موفقیت دانشجویان * برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت و اعطای گواهینامه توسط کتابخانه * خدمات خودکار کتابخانه * تسهیل دستیابی به اسناد مورد نیاز کاربر * ارتقاء سیستم های رده بندی * ذخیره سازی هوشمند و هدفمند و دستیابی بهینه به اطلاعات * وجود مشکلاتی در دستیابی و استفاده از اطلاعات تجربه شده از سوی کاربران * توقعات و انتظارات بالا از</p>	<p>بُعد ماهیت و خدمات کتابخانه</p>

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران...

خدمات کتابخانه ای * سطح بالای رقابت در بخش اطلاعات * سازگاری فضای فیزیکی کتابخانه ها * رویکرد و نگاه جهانی کتابخانه های دانشگاهی * مشارکت در ایجاد و انتشار منابع و مجلات دانشگاهی به ویژه مجلات الکترونیکی، کتاب های الکترونیکی و مجموعه منابع بصری در رسانه های مختلف * هوشمندسازی فهرست های کتابخانه ای با استفاده از فناوری های جدید * نقش کتابخانه به عنوان تسهیلگر دسترسی به منابع دانشی * غنی سازی خدمات کتابخانه ای با استفاده از ابزارهایی چون جداول محتوا، خدمات جستجو و کشف، قابلیت های مرور و غیره

همانگونه که در جدول ۳ مشاهده می شود، از دید پژوهشگران، ۱۱۲ نیروی پیشران در ۸ بعد بر آینده کتابخانه های دانشگاهی موثر قلمداد شده اند.

در نمودار ۱، مقایسه کمی نیروهای پیشران در ابعاد ذکر شده نشان می دهد که بعد «ماهیت و خدمات کتابخانه» با تقریب ۲۱٪ و بعد «قانونی (حقوقی)» با تقریب ۳٪ حاوی بیشترین و کمترین نیروهای تاثیر گذار بر ساختار کتابخانه های دانشگاهی هستند؛ امری که اولویت بندی و تعیین تاثیر کیفی آن نیازمند پژوهش های آتی است.

نمودار ۱. توزیع فراوانی نیروهای پیشران کاندید موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی در ابعاد هشتمگانه

نتیجه گیری

تغییر و دگرگونی در کتابخانه های دانشگاهی با همه مبانی آن در حال وقوع است و همگام شدن با تغییرات و انتظارات با نگاهی به آینده، به وظیفه ای گریزناپذیر برای کتابخانه های دانشگاهی، کتابداری دانشگاهی و مدیریت کتابخانه های دانشگاهی تبدیل شده است. نخستین گام در فرایند تفکر درباره آینده کتابخانه های دانشگاهی، تلاش برای تدوین سناریوهای پیش رو، تبیین جهت گیری های کنونی و آتی این کتابخانه ها، و تنظیم و تدوین یک برنامه راهبردی پاسخگو به بازخوردهای محیطی است. برای این منظور، شناسایی نیروهای پیشران از طریق انجام مطالعات نظام مند و بررسی تاثیرات متقابل آنها بر یکدیگر می تواند سیاست گذاران، مدیران کتابخانه ها و کتابداران را به اتخاذ روش هایی سوق دهد که آینده ای مطلوب را برای کتابخانه های دانشگاهی رقم زند. در این راستا، پژوهش حاضر با مروری جامع بر پیشینه تحقیقات مرتبط به منظور تبیین شکاف این پژوهش، به مطالعه و تلخیص نیروهای پیشران پیشنهادی پژوهشگران دیگر برای آینده کتابخانه های دانشگاهی پرداخت. یافته های این تحقیق بیانگر آن است که پژوهشگران مورد مطالعه طی دهه اخیر نه تنها در خصوص آینده کتابخانه های دانشگاهی مطالعات محدودی داشته اند، بلکه به تمامی ابعاد نیز به صورت جامع پرداخته نشده است و این خود تداوم پژوهش های کاربردی در این حوزه را ضروری می سازد.

تاملی بر پژوهش‌های صورت گرفته نشان داد مجموعه نیروهای موثر بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی در ۸ مقوله قابل بررسی هستند که عبارتند از: سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فناوری، ساختاری و مدیریتی، حقوقی، ماهیت و خدمات کتابخانه، و زیست محیطی.

این مطالعه نشان داد تاثیر ابعاد «فناوری» و «ساختاری و مدیریتی» در کانون توجه غالب پژوهشگران قرار گرفته است. این در حالیست که کمیت نیروهای پیشران کاندید هر یک از این دو مقوله، نسبت به بعد «ماهیت و خدمات» در جایگاه دوم و سوم قرار گرفته‌اند. به بیان دیگر، تاثیرات ناشی از نفوذ «فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی» و «ساختاری و مدیریتی» از بعد عملیاتی قابل ملاحظه‌تر بوده و مورد نیاز تامل و سیاستگذاری جدی دست اندرکاران در ارتباط با سناریوهای پیش روی کتابخانه‌های دانشگاهی است.

در پایان، به عنوان یکی از مهمترین دستاوردهای این مطالعه، می‌توان به شناسایی ۱۱۲ نیروی پیشران کاندید موثر بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی و طبقه بندی آنها در ۸ روند مستخرج، براساس دیدگاه محققان این حوزه اشاره نمود که در جدول ۳ ارائه شده است.

تعیین میزان همپوشانی نیروها، استخراج پیشران‌های کلیدی، تحلیل اثرات متقابل آنها و تدوین سناریوهای پیش روی کتابخانه‌های دانشگاهی از طریق تشکیل پنل خبرگان، استفاده از روش دلفی و نرم افزارهای آینده پژوهی امری ضروری است که در ادامه این مسیر مد نظر است که جا دارد توسط محققین به آن پرداخته شود. این امر می‌تواند در برنامه ریزی راهبردی، انطباق با تحولات آتی و مهیا شدن جهت مدیریت تغییرات، برای راهبران و تصمیم‌سازان کتابخانه‌های دانشگاهی کشور، مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

- ادبی فیروزجاه، حسین و چشمه سهرابی، مظفر (۱۳۹۹). آینده پژوهی نظام‌های رده‌بندی منابع کتابخانه‌ای. فصلنامه مدیریت اطلاعات و دانش‌شناسی. (۷(۱)، ۴۵-۵۸.
- اسدی، م.، و مهدیقلی، ح. (۱۳۹۵). فضای مشترک اطلاعاتی: آینده کتابخانه‌های دانشگاهی. تعامل انسان و اطلاعات، (۲(۳)، ۴۳-۵۵.
- الله بخش، مهرناز. (۱۳۹۹). شناسایی روندها و نیروهای پیشران موثر بر کتابخانه‌های دانشگاهی. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی، (۴(۵۴).
- تاج آبادی، رضا و رحیمی، محمد و شعبانی، سمیه (۱۳۹۲). جایگاه آینده پژوهی در کتابخانه‌ها: مفاهیم و روش‌ها، دومین همایش ملی آینده پژوهی، تهران.
- ترابیان، سوده، اسفندیاری مقدم، علیرضا، گرای، احسان و روحانی، سیدعلی اکبر (۱۳۹۸). شناسایی نیروهای پیشران تأثیر گذار بر آینده کتابخانه‌های دانشگاهی. پژوهش اجتماعی. (۱۱(۴۵)، ۸۴-۱۰۳.
- حجازی، سیده رقیه، حیدری، غلامرضا، و گرای، احسان (۱۳۹۹). سناریوهایی برای آینده فهرست‌های کتابخانه‌ای ایرانی. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، (۴(۳۱)، ۷۴-۹۳.
- دیلمقانی، م.، و نقشینه، ن.، و معینی، ع. (۱۳۸۹). نسل آینده کتابخانه‌ها، با تاکید بر هوشمندسازی خدمات. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی (کتابداری)، (۵۴(۴۴)، ۹۵-۱۲۰.
- ذوالفقارزاده، م.، و ذاکری، ع.، و گیلانی نژاد، ف.، و صداقت باغبانی، س.، و نصرالهی، ح.، و میاری، س. (۱۳۹۹). سناریوهای آینده کتابخانه‌های عمومی ایران: پژوهشی مبتنی بر کارگاه‌های آینده پژوهی در میان کتابداران، مدیران و اعضای منتخب. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه)، (۴(۲۶)، ۷۵۱-۷۸۵.
- عظیمی، م.، و فدایی عراقی، غ.، و کوبکی، م.، و پورعزت، ع. (۱۳۹۵). جستاری در رویکرد مطلوب آینده پژوهی فناوری اطلاعات در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی. مطالعات کتابداری و علم اطلاعات (مجله علوم تربیتی و روانشناسی)، (۲(۸)، ۱-۱۸).

رقابی و همکاران: پیشران های موثر بر آینده کتابخانه های دانشگاهی ایران...

- علیپورحافظی، م.، یزدی پور، م.، و رسولی، ب. (۱۳۹۷). روند پژوهش های حوزه کتابخانه های دیجیتالی: گذشته، حال و آینده. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۹(۱۱۳)، ۴۹-۳۳.
- غفاری قدیر، ج.، و روشن دل اربطانی، ط.، و ضیایی، م. (۱۳۹۲). تدوین سناریوهای متصور برای آینده نهاد رسانه ای کتابخانه های عمومی ایران. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی (پیام کتابخانه)، ۳(۱۹)، ۳۲۸-۲۹۵.
- کیخا، بتول (۱۳۹۳). نقش آینده پژوهی در ایجاد و راه اندازی کتابخانه های دیجیتال و مجازی یک مرور نظام مند، نخستین کنفرانس ملی آینده پژوهی، مدیریت و توسعه، شیراز.
- گیتی، آ.، و فرهادی، آ. (۱۳۹۳). بررسی مقایسه ای وضعیت کتابخانه های دانشگاه علوم پزشکی همدان با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران. مجله علمی پژوهان، ۱۲(۴)، ۲۰-۱۴.
- ناخدا، مریم، مرادمند، علی، نقشینه، نادر و نوروزی، علیرضا (۱۳۹۸). تدوین سناریوهای متصور برای آینده برنامه های پژوهشی دانشگاه ها و تأثیر آنها بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی. ۵۳(۴).
- نقیبیان، راحله سادات، رفیعی، سمیه و عیدی، داود (۱۳۹۴). بررسی روند راهبردی کتابخانه بر پایه آینده پژوهی فناوری اطلاعات به منظور ارائه چارچوب مفهومی مناسب، کنفرانس ملی آینده پژوهی، علوم انسانی و توسعه، شیراز.
- Allen, L. E., & Taylor, D. M. (2017). The role of the academic Library Information Specialist (LIS) in teaching and learning in the 21st century. *Information Discovery and Delivery*.
- Andrews, C., Downs, A., Morris-Knowler, J., Pacion, K., & Wright, S. E. (2016). From "library as place" to "library as platform": Redesigning the 21st century academic library. In *The future of library space*. Emerald Group Publishing Limited.
- Cawthorne, J. E. (2015). The Future of University Research Libraries: Using Scenarios to Envision New Organizations. In *Advances in Library Administration and Organization*. Emerald Group Publishing Limited.
- Cox, J. (2021). The higher education environment driving academic library strategy: A political, economic, social and technological (PEST) analysis. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(1), 102219.
- Duncan, A. S. P. (2020). A library at the touch of a finger-tip: an analysis of mobile library services at the University of the West Indies, Mona campus. *Library Hi Tech News*.
- Feret, B., & Marcinek, M. (1999). The future of the academic library and the academic librarian: a Delphi study. *Librarian Career Development*.
- Finch, M., & Ramirez, R. (2018). Scenario planning in public libraries: a discussion. *Public Library Quarterly*, 37(4), 394-407.
- Gwyer, R. (2018). This is an Opportunity for Librarians to Reinvent Themselves, but it is about Moving Out of their Areas: New Roles for Library Leaders?. *New review of academic librarianship*, 24(3-4), 428-441.
- Glenn, J. C., & Gordon, T. J. (Eds.). (2009). *Futures research methodology-version 3-0*. Editorial desconocida.
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108
- Hawkins, P. (2019). Change in libraries: directions for the future. *Public Library Quarterly*, 38(4), 388-409.

- Hejazi, R., Heydari, G., & Geraei, E. (2020). Identifying the Effective Driving Forces on the Future of Iranian Library Catalogs Based on Knowledge Society Characteristics. *Journal of Library and Information Science Studies*.
- Hoover, W. (2002). The future of human resources: technology assists in streamlining your HR department. *Colorado biz*, 29(4), 27.
- Joiner, I. A. (2018). Technology column: is there a drone in your library's future?. *Public Library Quarterly*, 37(1), 103-110.
- Leorke, D., Wyatt, D., & McQuire, S. (2018). More than just a library": Public libraries in the 'smart city. *City, culture and society*, 15, 37-44.
- Maggs, P., & Chelin, J. (2013). Scenario planning for an uncertain future? Case study of the restructuring of the academic services team at UWE Library. *Library management*.
- Manžuch, Z. (2017). The Lithuanian libraries' future: scenario planning for developing strategies. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 5(2), 417-426.
- Miettinen, V. (2018). Redefining the library: Co-designing for our future selves and cities. *Public Library Quarterly*, 37(1), 8-20.
- Mwaniki, P. W. (2018). Envisioning the future role of librarians: skills, services and information resources. *Library Management*.
- Nazemi Ghadiri, A. (2006). *Foresight: From Concept to Implement*. New Industries Center, Tehran: Ministry of Industries and Mines.
- Noh, Y. (2015). Imagining library 4.0: Creating a model for future libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 41(6), 786-797.
- O'Connor, S. (2014). Leadership for future libraries. *Library management*. 1/2(35), pp. 78-87.
- Okoli, C., & Schabram, K. (2010). *A guide to conducting a systematic literature review of information systems research*
- Palmer, M. (2021). Study of Future Public Library Trends & Best Practices. *Public Library Quarterly*, 1-25.
- Postma, T. J., & Liebl, F. (2005). How to improve scenario analysis as a strategic management tool?. *Technological Forecasting and Social Change*, 72(2), 161-173.
- Raju, R., Claassen, J., Adam, A., D'Angelo, A., Keraan, S., Mostert, N., & Vonk, S. (2018). Restructuring for relevance: a paradigm shift for academic libraries. *Library Management*.
- Research Planning and Review Committee, A. (2018). 2018 top trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *College & Research Libraries News*, 79(6), 286. doi:<https://doi.org/10.5860/crln.79.6.286>

- Roy, L., & Hallmark, E. K. (2017). Charting a multi-dimensional role of future librarians. *Library management*.
- Tunga, S. K. (2021). Reengineering of libraries in COVID-19 pandemic scenario: Issues, challenges and opportunities. *International Journal of Library and Information Studies*, 11(1), 65-71.
- Vignesh, S. N. (2009). The future scenario of digital library era. *SRELS Journal of Information Management*, 46(1), 25-28.
- Yalman, M., & Kutluca, T. (2012). Future of e-libraries in universities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 2225-2228.
- Zali, N. (2009). Future studies on regional development with a scenario-based planning approach (Doctoral dissertation, Doctoral dissertation, University of Tabriz, Faculty of Humanities and Social Sciences).

COPYRIGHTS

© 2022, by the authors. Licensee SCU, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

